

STÁTNÍ DIVADLO V OSTRAVĚ

B. SMETANA

TAJEMSTVÍ

K PROVĚZENÍ SMETANOVY OPERY „TAJEMSTVÍ“

Smetanovo operní dílo je trvale zapsáno v srdcích českého obecnstva jednak svým zakladatelským významem, jednak citlivostí a bezprostředností nálad, jež i v nás vyvolávají bohaté zážitky. Jak kouzelně znějí dvojzpěvy Jenika a Mařenky v „Prodané nevěstě“, jak bolestně nás dojmá zklamání Vendulky v „Hubičce“, resignace panny Rózy v „Tajemství“ a celá ta galerie postav ze Smetanových oper, v nichž se ani jedna neopakuje, nýbrž každá nová postava je novým zážitkem. Ale všechny jsou nám velmi blízké, poněvadž Smetana je tvořil z mnohotvárnosti skutečného života, z určitých podnětů a duševních nálad. Vždyť sám se k tomu doznává na konci svého života r. 1881: „Všechny mé práce vyprýstily z určitých duševních nálad mé duše, ty musí znát výkonný hudebník, jenž díla moje náležitě hrátí má, by i posluchače do stejného duševního naladění přivedl.“ A tak přichází Smetana uměleckým přetavením z individuálního zážitku k všeobecnému, tedy k typisaci postav, jež je však dostatečně vzdálena od hrubého schematismu. Jinak to ani nebylo možné při jeho ohromném bohatství individuálních zážitků, z nichž vytvářel množství typů.

K operní tvorbě přistupuje Smetana v době, kdy má již vyzkoušeno a ověřeno své skladatelské nadání na velkých formách orchestrálních a komorních. Instrumentální melos si již vytvořil, vokální část však byla ještě nevyřešena. Všechna česká díla, na př. Škroupova, jež Smetanově tvorbě předcházela, byla jen pokusy, které mohly vykonat své poslání v době obrozenecké, nemohly však býti základem k opernímu dílu národním, dokonalemu po všech stránkách. Cizí vzory nemohly být Smetanovi směrnatné pro specificky českou operní deklamaci, a tím pro českou vokální melodiku. Závažnost vyřešení tohoto problému uvědomovala si i libretistka Eliška Krásnohorská, když píše: „Mluva česká nápadně si žádá jiných nových melodií, zvláště rytmů a tvarů hudebních“ a pokračuje: „má-li jazyk český náš utvořit hudbu nejen všeobecnou, nýbrž specificky českou, musí v ní zachovávat být všechny zvláštní tvary zvukové, jež v hudbě možno vyjádřit a z těchto nejpřednějšími jsou přízvuk a délka, jejich poměr češtinu mezi všemi řečmi charakterisuje.“ Stojíme s obdivem před Smetanou, jak dovedl problém české deklamace přes počáteční rozpaky vyřešit, jak dovedl vdechnout češkosť do vokální linie rytmy lidových tanců, zejména polky. Ve Smetanově tvorbě hraje polkový rytmus důležitou úlohu a setkáme se s ním téměř ve všech operách: finale I. jednání Prodané nevěsty, sbor zbrojnošů v Daliboru, finale I. jednání, dvojzpěv Tonika a Lidky (Hubička, aj, nevídáno) a finale II. jednání ve Dvou vdovách, scéna Vendulky, Martinky a strážníka, zpěv Lukášův („Hrajte mi tu nejskočnější“) v Hubičce, dvoj-sbor děvčat ve II. jednání Čertovy stěny („Tíše kradmo“). K polkovému rytmu nutno počítati i zpěv Kalinův v Tajemství „O nevěstu, bláhou“.

Důležitým mezníkem v operní tvorbě B. Smetany je rok 1874, kdy skladatel ohluhl. Těžko si lze představiti krutější ránu osudu pro mistra tónů, než je náhla a okamžitá hluchota. Tím větší naše úcta a bezmezný obdiv pro hudebního genia, jehož nezlomila ani ztráta sluchu, ani těžkost a strádání hmotné. V dopisech si často Smetana stěžuje, že mu divadelní správa

zadržuje gázi, že již tři měsíce nemá žádného příjmu atd., ale v hudbě hýří humorem a vtipem. Vždyť právě v této nejtěžší době psal nejjasavější své opery, Hubičku a Tajemství. I když v Tajemství se objeví tu a tam truchlivější místo, přesto převládá optimismus, který Zd. Nejedlý vysvětluje slovy: „Jest jistě charakteristickým rysem české povahy ten zvláštní optimismus, s nímž český člověk vždy překonával trudy života. Snad proto, že český národ v dějinách tolik zkusil, že nejednou šlo přímo o jeho existenci, naučil se hleděti na život jasněji. Tato zvláštní česká lidová filosofie pak vstřípla české povaze onen pověstný její optimismus, z něhož se již v lidovém životě a neméně i v českém umění zrodil zvláště teplý, srdečný humor. Právě z českého optimismu, ze šťastné nálady znovu se probudivšího národa, pevně přesvědčeného o svém vítězství a proto se zářícím zrakem hledícího vstříc budoucnosti, se zrodila všechna největší a nejvýraznější Smetanova díla.“

V Tajemství, jež komponoval od 23. července 1877 do 31. května 1878, dosáhl Smetana vrcholu. Plným právem považuje on sám Tajemství za svou nejlepší komickou operu. Vedle vroucně lyrických a komických momentů je v Tajemství tataž vysoce umělecká lidovost, jak jí známe z Českých tanců a polek. Může být lépe zachycena nálada lidového procesí, než jak to učinil Smetana v Tajemství, aniž by porušil celkovou stavbu operního díla? Nebo jak opravdově zní písnička Skřivánkova z I. jednání. I Eliška Krásnohorská byla nadšena novou operní prací, což vyjádřila v dopise z 1. února 1878: „Ten Mariánský motiv je zas důkazem Vašeho mistrovství, je tak charakteristický pro procesí, a při tom tak uslechtilý a něžný; přála bych si, aby všichni naši skladatelé, kteří chtějí psát v národním duchu, naučili se od Vás zachovávat tu přirozenou, prstonárodní pravdivost a při tom být tak umělecky uslechtilými, nezavádít nikde ani o zdání triviálnosti, což se jim bohužel dosti často přihodí. Duet je krásný; ze všech motivů vůbec poznávám originální ráz nové opery.“

O uměleckých hodnotách Tajemství přesvědčí nás již předehra, jež sice formálně má obdobu v Schumannově I. symfonii B dur, kde jen změnou tempa volného v rychlé dosahuje se efektně změny nálady, ale jinak z celé předešly zní smetanovská vroucnost. Tajemství je řadou typických figurek, jež jsou i v libretu dobře charakterisovány, jež však zejména v hudbě dostaly Smetanovým realismem ostře rysovaný charakter. Tak rozšafný Mařina, vznětlivý Kalina, bodrý zednický mistr, dobrácký Skřivánek, pletichář Bonifác, v lásce zklamaná panna Róza. Láska Blaženka a Víta tvoří lyrické partie opery. Smetana dovedl pro všechny tyto odstíny najíti příslušnou deklamaci. Podívejme se jen na zednického mistra, s tím jeho „játku“, jak bodře mluví a usuzuje, jak Skřivánek zpívá své písničky, jak se rozpálí a štíplavým tónem odpoví Kalina (O nevěstu, bláhou, ještě neřikal jsem vám). Smetanovo deklamační umění zazáří v nejkrásnějších barvách ve Vitově zpěvu „Z tvých sladkých úst“ a v jedné z nejpůsobivějších částí opery, v Blaženčině zpěvu „Když slyším jen tvého rohu pění“. Tajemství zaujímá ve Smetanově tvorbě význačné postavení mnohotvárností figurek a tím, jak je skladatel dovedl skvěle hudebně ztvárnit i v deklamaci. To byl nový Smetanův přínos pro českou operu.

Dr Ivan Měrka

OPERA STÁTNÍHO DIVADLA V OSTRAVĚ

laureát státní ceny

Premiéra 5. ledna 1957 v Divadle Zdenka Nejedlého

BEDŘICH SMETANA

TAJEMSTVÍ

Komická opera o 3 dějstvích na libreto Elišky Krásnohorské

Osoby a obsazení:

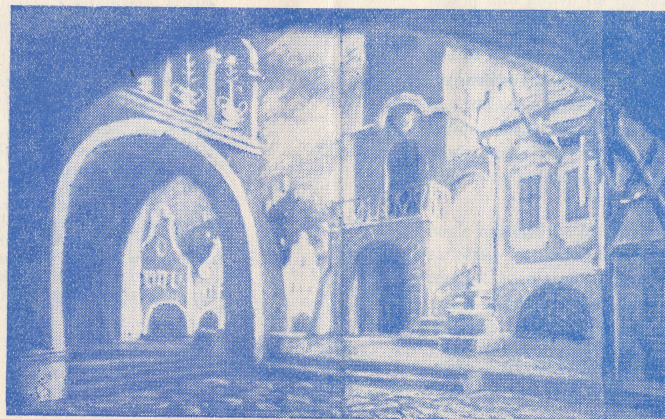
Malina, konšel	Jiří Herold Rudolf Jusa Karel Průša
Kalina, konšel	Rudolf Kasl Ceněk Mlčák
Panna Róza, sestra Malinová	Ludmila Komancová, nositelka vyznamenání „Za vynikající práci“ Helena Zemanová
Blaženka, dcera Malinova	Věra Heroldová Věra Nováková Mílada Safránková
Vít, myslivec — syn Kalinův	Jan Hlavsa Lubomír Procházka

Bonifác, vysloužilý, Kalinův výměnkář	Jiří Herold Rudolf Jusa
Skřivánek, zpěvák	Jaroslav Deršák Jaroslav Skácel
Mistr zednický	Miloslav Nekvasil Radoslav Svozil
Hospodská	Marie Lukášová Daniela Uhrovičová
Jírka	Jaroslav Deršák Ladislav Stankovič
Duch fráter Barnabáše	František Havlas František Jehlička

Dirigent: Josef Kuchinka
Sbornístr: Jiří R. Míša
Inspicient: Karel Štverák

**Děj se odehrává v městečku
pod Bezdězem**

Hlavní přestávka po I. a II. dějství

Režisér: Ilja Hylas
Návrhy scén: prof. Jan Obšil
**Návrhy kostymů: Věra Tošenovská-
Kanczucká.**

**Dekorace, kostimy, vlásenky, světla
a stavby na jevišti — kolektiv SDO**

* Každé Smetanovo dramatické dílo jest mistrovská práce ve svém oboru, v málokterém díle se však objevilo toto mistrovství tak otevřeně a výstižně jako právě v „Tajemství“. Kdo chce poznati dramatický ideál Smetanův, pozná jej z komických oper nejlépe v „Tajemství“, ne že by jiná díla byla méně dramatická neb slabší, nýbrž proto, že zde libreto (zvláště v I. aktu) vyšlo Smetanovi tak vstřícně jako málokdě jinde. Smetana zde mohl promluvit svým ryze moderním způsobem, bez překážek tak zv. „hudebních míst“. Jak málo tu najdeme t. zv. lyrických míst, avšak tím právě proudí v tomto díle tak rušný život, že sotva nám dovoluje vzpomenouti na něco jiného, než právě na drama.

* . . . ráz naráz spěje všechno kupředu, jedno místo přiléhavější než druhé, ve zpěvu každé slovo žije v mistrovsky deklamované melodické linii, orchestru vyrůstá ze dvou motivů ve velkou stavbu. Zde se na nás fine taková spousta geniálních koncepcí a nápadů, že ani nepozorujeme, že posloucháme „hudbu“, že ten neb onen tak neb onak „zpívá“.

* Byly doby, kdy se „Tajemství“ pro svůj „wagnerianismus“ úmyslně ubíjelo, kdy i někteří páni ve správě Národního divadla si mnuli ruce radostí, že jest na „Tajemství“ — prázdno! Tomu jest už dávno. I ve Smetanových operách poslouchají se dosud určitá význačná místa, kdežto celek tak mnohému posluchači stále ještě uniká. Takové obecnstvo ovšem dílu potom „nerozumí“, neboť „Tajemství“ se takto poslouchatí prostě nesmí.

* . . . kolik skvostných figur kmitne se tu scénou, kolik skvostných situací jest tu zachyceno! Od typu českého sedláka furianta až k venkovskému vysloužilci, od poctivého zednického mistra až k potulnému písničkáři, od staré panny Rózy až k svěží Blažence, dále od scény rozvášněných „stran“ až k milostnému duetu, od písničky o procesí k písničce jarmareční, od intimní lyriky až k nejdrastičtější komice — v žádném svém díle nevytvořil Smetana takové „bohatství“ jako v „Tajemství“.

* Tato opera vyžaduje provedení zcela zvláštní, odlišné od běžného slohu reprodukčního. Nutno-li provádět Wagnera způsobem zvláštním, jemuž se věnují právě zvláštní Wagnerova divadla, platí to i o Smetanovi. Zvláště však dokonale podání „Tajemství“ znamenalo by pravý český pendant Bayreuthu, t. j. zvláštní, jedinečné podání komického hudebního dramatu.

(Výňatky z knihy Z. Nejedlého „Kritiky“ z let 1908—1909.)

Nepřátelství mezi maloměstskými rody Kalinů a Malinů trvá od těch dob, kdy se konšel Kalina jako mládenec ucházel o Malinovu Rózu a byl pro chudobu odmítnut. Oženil se pak vzdorovitě s nejhudší dívkou z okolí, která záhy zemřela a zanechala mu syna Vitka. A historie mladé lásky se po dvaceti letech opakuje. Vítek a Malinovic Blaženka, dcerka Rózina bratra, se zahledli do sebe. Sváry starých brání lásce mladých a vrcholí rvačkou, když Kalina oslavuje se svými přáteli dostavění nového domu a písničkář Skřivánek, v dobré snaze urovnat spor, staré zášti ještě roznítí. Kalinův příbuzný, starý voják Bonifác, objeví při rvačce za starým trámem tajemný list nebožtíka fratera Barnabáše, který píše Kalinovi o velkém pokladu pod Bezdězem. Zadlužený Kalina přivítá tuto záhrobní zvěst s povděkem a zaváže Bonifáce i Vitka slibem mlčení o tomto „tajemství“. Tlachavý Bonifác je ovšem neudrží, a tak letí ještě téhož večera od úst k ústům.

Kalina se skutečně vypraví na Bezděz hledat poklad. Nahoře se sešlo celé městečko při procesí; staří nepřátelé se dostanou znovu do sebe, když zastihnou své děti při tajné schůzce. Rózu při odchodu zdrží Bonifác svým vmlouvavým vyznáním lásky; oba se stanou náhodnými svědky Kalinova sestupu do podzemí. Ani varovný výkřik Rózín ho nezadrží.

Ten večer je u Malinů nějak smutno, třebaže je světnice plna chmelových pomahačů. Vítek se loučí, Blaženka pláče, lidé jsou dojata i jen Bonifác se Skřivánkem se starají o zábavu. Uprostřed vysloužilcova nového prozrazení Kalinova „tajemství“ ozvou se z podzemí rány, lidé se rozprchnou a tajnými dvířky vchází Kalina podzemní chodbou z Bezdězu tam, kde měl najít poklad. Teď pochopí, že jím je podle moudrého fratera láska Rózy, která v ni jako v něm nikdy neuhaslá. Po letech ji znovu získá, pokorně se smíří s Malinou a oba spojují ruce svých dětí k novému svazku mezi oběma rody.

Z rozboru Ant. Balatky.

POŘADÍ HUDEBNÍCH ČÍSEL V OPEŘE „TAJEMSTVÍ“

Předehra. (Počíná baladickým motivem Barnabáše o tajemství. Pokračuje motivem klidného rázu, obrazem života malého města, jenž je vystřídán motivem polkovým; fuga navazuje na hlavní motiv a předehra skončí rozjásaně.)

- I. dějství:* Sbor mladců: Žitko krásné, bude chleba.
Blahopřání zedníkovo: Dnes, pane konšeli.
Skřivánkova píseň: Aj, slyš to, předaleký světe.
Arioso Vítka: Z tvých sladkých úst.
Duet Blaženky a Vítka: Přijď na Bezděz.
- II. dějství:* Arie Kaliny: Jsem žebrák.
Poutní píseň sboru: Matičko boží.
Duet Blaženky a Vítka: Radosti moje.
Arie Blaženky: Když slyším jen tvého rohu pění.
Arie Vítka: Ty sladká očka klopíš.
Ensemble se sborem: Ó, klamně domnění.
Arie panny Rózy: Tak plane láska pravá.
Arie Bonifáce: Jsem voják.
- III. dějství:* Sbor: Rádi a veselí pomůžem při chmeli.
Píseň Blaženky: Což ta voda s výše strání.
Tercet: To je věru pouhý tret.
Píseň Skřivánka a Bonifáce: Aj, k čemu, bratře, strachy máš.
Závěrečný zpěv Kalinův: Ó, jak jsem bloudil.

B. Smetana: Tajemství. Program vydalo Státní divadlo v Ostravě. Redakce: H. Šimáčková a Jos. Štěpánek, obálka prof. J. Obšil, fotografie Fr. Krasl. Vytiskly Ostravské tiskárny, n. p., provozovna 02, Ostrava I, Hollarova 14. Cena 0,90 Kčs.